

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI
STUDIJ**

SARA VUKELIĆ

DIPLOMSKI RAD

**PROSOCIJALNO PONAŠANJE DJECE
VRTIĆKE DOBI**

Zagreb, rujan 2018.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ
(Zagreb)**

DIPLOMSKI RAD

Ime i prezime pristupnika: Sara Vukelić

TEMA DIPLOMSKOG RADA: Prosocijalno ponašanje djece vrtićke dobi

MENTOR: Prof. dr. sc. Majda Rijavec

SUMENTOR: Dr. sc. Lana Jurčec

Zagreb, rujan 2018.

SADRŽAJ

Sažetak	3
Summary	5
1. UVOD	7
1.1. Definicija prosocijalnog ponašanja	7
1.2. Razvoj prosocijalnog ponašanja	8
1.3. Teorije razvoja altruizma.....	10
1.3.1. Pristup unutar teorija evolucije	10
1.3.2. Psihoanalitički pristup.....	11
1.3.3. Pristup unutar teorija socijalnog učenja.....	12
1.3.4. Kognitivno – razvojni pristup	13
1.4. Činitelji prosocijalnog ponašanja	14
1.4.1. Osobne odrednice prosocijalnog ponašanja.....	14
1.4.2. Situacijski (izvanjski) činitelji	16
1.5. Empatija.....	20
2. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA	20
3. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA.....	30
3.1. Cilj istraživanja.....	30
3.2. Problemi	30
3.3. Hipoteze.....	30
4. METODA.....	30
4.1. Ispitanici	30
4.2. Instrumentarij	31
4.2.1. Skala za procjenu prosocijalnog ponašanja	31

4.2.2. Upitnik za odgojiteljice o prosocijalnom ponašanju.....	31
4.3. Postupak	32
4.3.1. Procjene odgojitelja na Pros/Ag skali.....	32
4.3.2. Bihevioralna mjera prosocijalnog ponašanja.....	32
5. REZULTATI I RASPRAVA	34
5.1. Bihevioralna mjera altruizma kod djece (darivanje čokoladica).....	34
5.2. Procjena odgojiteljica o čestini prosocijalnog ponašanja djece	36
5.3. Upitnik za odgojiteljice o prosocijalnom ponašanju	38
5.4. Završna rasprava.....	39
6. KAKO ŠTO VIŠE POTAKNUTI POMAGANJE?.....	41
7. ZAKLJUČAK	43
8. LITERATURA.....	45
PRILOG	48
Kratka biografska bilješka	53
Izjava o samostalnoj izradi rada.....	54

Sažetak

Prosocijalno je ponašanje oblik ponašanja kada osoba namjerno i svjesno vrši neke radnje koje imaju pozitivne posljedice na druge ljude. Pri takvom ponašanju izravnu korist nema vršitelj nego osoba prema kojoj je takvo ponašanje usmjereno. Prosocijalno ponašanje treba razlikovati od altruizma. Altruizam je vrsta prosocijalnog ponašanja koja donosi korist onome kome je to ponašanje usmjereno, ali za razliku od prosocijalnog ponašanja onaj tko vrši određeno ponašanje nema nikakvu vanjsku motivaciju.

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati prosocijalno ponašanje djece predškolske dobi. Namjera nam je bila usporediti rezultate istraživanja s istraživanjem Marije Gabelice Šupljike iz 1996. godine, a oba istraživanja provedena su u istom vrtiću.

Ovim istraživanjem željelo se provjeriti pojavljivanje prosocijalnog ponašanja opažanjem u eksperimentalnoj situaciji koja potiče takvo ponašanje te provjeriti postoje li razlike u pojavljivanju prosocijalnog ponašanja između djevojčica i dječaka. Pretpostavljeno je kako će se u situaciji koja potiče prosocijalno ponašanje ono javiti i to češće kod djevojčica nego kod dječaka.

U ovom istraživanju sudjelovalo je 20 djece predškolske dobi. Istraživanje je provedeno u svibnju i lipnju 2018. godine u vrtiću u Zagrebu u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom. Grupu ispitanika činilo je 14 dječaka i 6 djevojčica. Svi ispitanici na jesen kreću u prvi razred osnovne škole. Njihova prosječna dob je 6 godina i 9 mjeseci.

Za procjenu prosocijalnog ponašanja korištena je Skala za procjenu prosocijalnog ponašanja (PROS/AG; Žužul i Vlahović-Štetić, 1989, 1992) te upitnik za odgojiteljice o prosocijalnom ponašanju. Obradom rezultata utvrđeno je kako su djeca prosječno davala jednu čokoladicu te je ujedno i najveći broj djece dalo jednu čokoladicu. Testiranje značajnosti razlika između dječaka i djevojčica u davanju čokoladica pokazalo je da se ispitanici dječaci i djevojčice ne razlikuju značajno u davanju čokoladica nepoznatom djetetu ($\chi^2=4.271$, $df=3$, $p=.962$), odnosno da su prema

testiranoj bihevioralnoj mjeri podjednako altruistični. Dječaci ($M=1.36$, $SD=0.84$) i djevojčice ($M=1.33$, $SD=1.37$) su u prosjeku dali jednu čokoladicu.

KLJUČNE RIJEČI: prosocijalno ponašanje, predškolska djeca, altruizam, procjena odgojitelja

Summary

Prosocial behavior is type of behavior when person intentionally and deliberately does actions which have positive influence on other people. In that kind of behavior direct benefit doesn't have the doer itself, than the person to whom that behavior is directed. Prosocial behavior needs to be differentiated from altruism. Altruism is type of prosocial behavior which benefits the person to whom that behavior is directed, but unlike prosocial behavior the doer doesn't have any external motivation for certain behavior.

Purpose of this research was to examine prosocial behavior of preschool children. Intention was to compare research with Gabelica Šupljika results from 1996 and both researches were made in the same kindergarten.

This research wanted to verify occurrence of prosocial behavior with observation in experimental situation which encourages that type of behavior and to check if there were any differences in occurrence of prosocial behavior between boys and girls. It was assumed that prosocial behavior will occur more at girls than boys. In this research participated 20 children of preschool age. Research was made in May and June of 2018 in Zagreb's kindergarten by regulations of Ethical kodex of researches with kids. Group of respondents was made of 14 boys and 6 girls. All respondents will start going to school in autumn. Their average age is 6 years and 9 months.

For assessment of prosocial behavior was used Scale for assessment of prosocial behavior (PROS/AG; Žužul and Vlahović-Štetić, 1989, 1992) and questionnaire for educators for prosocial behavior. By processing results it was found that kids, in average, were giving one chocolate and at the same time most of the kids gave one chocolate. Testing of significant differences between boys and girls in giving chocolates showed that there isn't any significant difference between boys and girls at giving chocolates to unknown child ($\chi^2=4.271$, $df=3$, $p=.962$). According to the tested behavioral measurement they are evenly altruistic. In average, boys ($M=1.36$, $SD=0.84$) and girls ($M=1.33$, $SD=1.37$) gave one chocolate.

Key words: prosocial behavior, preschool children, altruism, teacher estimation

1. UVOD

Tema je ovog diplomskog rada istražiti pojavnost prosocijalnog ponašanja kod djece predškolske dobi u situaciji koja potiče takvo ponašanje te ispitati postoje li razlike u prosocijalnom ponašanju ovisno o spolu djeteta.

Prosocijalni postupci su postupci upućeni na druge ljude i za njih imaju pozitivne posljedice. Neki od tih postupaka su: darivanje novaca u dobrotvorne svrhe, suradnja s drugima, pomaganje u nevolji, suosjećanje, žrtvovanje, spašavanje i slično. Takvi postupci nazivaju se prosocijalnim ponašanjem, a suprotna su od antisocijalnih oblika ponašanja (Raboteg-Šarić, 1995).

1.1. Definicija prosocijalnog ponašanja

Prosocijalno ponašanje najčešće se definira kao željeno, namjerno ponašanje koje ima pozitivne posljedice za druge ljude. Ono se najčešće povezuje s pomaganjem drugima. Ta pomaganja mogu biti verbalna ili fizička potpora, pomaganje u opasnostima, pomaganje pri rješavanju nekih problema ili zadataka i tako dalje (Raboteg-Šarić, 1995).

Istraživači najviše govore o tri oblika prosocijalnog ponašanja: dijeljenje s drugima, suradnja i pomaganje (tješjenje, briga o drugome) (Vasta, Haith, Miller, 1998).

S obzirom na motivaciju postoje dvije vrste prosocijalnog ponašanja: restitucija (ponašanje kako bi nekome nešto nadoknadili) i altruizam (ponašanje koje je samo sebi svrha) (Vlahović-Štetić, 1994).

Prosocijalno ponašanje je ono ponašanje od kojeg izravnu korist nema onaj koji ga vrši već onaj prema kojem je takvo ponašanje usmjereno (Vlahović-Štetić, 1994). Prosocijalno ponašanje treba razlikovati od altruizma. Altruizam je vrsta prosocijalnog ponašanja koje, također, donosi korist onome kome je to ponašanje usmjereno, ali onaj tko vrši određeno ponašanje nema nikakvu vanjsku motivaciju (nagrade i slično) (Vlahović-Štetić, 1994).

1.2. Razvoj prosocijalnog ponašanja

Nekada se vjerovalo kako za razvoj prosocijalnog ponašanja djeca moraju imati razvijene dvije sposobnosti: zauzimanje tuđeg stajališta tj. sagledavanje situacije iz pozicije druge osobe i empatiju tj. moraju moći doživjeti emocije druge osobe. Međutim, istraživanja provedena na manjoj djeci govore suprotno. Navedene sposobnosti su kod manje djece slabo razvijete te se oni ne bi mogli ponašati prosocijalno. U istraživanjima je primijećeno kako bebe plaču kada čuju plač drugog djeteta, ali ne plaču na snimku svoga glasa, što je dokaz barem primitivnog oblika empatije. Nadalje, postoje brojna istraživanja u kojima je primijećeno pomagajuće ponašanje djece mlađe od dvije godine, dijeljenje s drugima i slično (Vasta i sur., 1998).

1920-ih i 1930-ih godina Piaget se bavio istraživanjima kako djeca stječu svoje znanje i kako ga koriste, tj. zanimalo ga je kako djeca misle. Prema njegovoj teoriji kognitivnog razvoja za prilagodbu složenoj okolini bitan je razvoj ljudske spoznaje, odnosno, inteligencija. Njome se ljudi prilagođavaju izazovima koje pred njih stavlja okolina što je potrebno kako bi si pospjehili preživljavanje. Piaget tvrdi kako djeca aktivno stvaranju svoje znanje umjesto da ga pasivno primaju od okoline (koncept konstruktivizma). Oni informaciju dobiju iz okoline, oblikuju je i uklapaju u svoje postojeće strukture. To znači da će djeca različite dobi na različite načine primiti poruku premda su čuli ili vidjeli iste informacije zbog razlike u postojećim spoznajnim strukturama (Vasta i sur., 1998).

Prema Piagetu (prema Vasta i sur., 1998), sva djeca prolaze kroz četiri iste faze kognitivnog razvoja jednakim redosljedom: senzomotorički period (0-2), predoperacijski period (2-6), period konkretnih operacija (6-11) i period formalnih operacija (11-odraslosti). U senzomotorički period se ubrajaju jednostavni refleksi koji se postupno kombiniraju i prelaze u fleksibilnije jedinice aktivnosti, a znanje o svijetu je ograničeno na tjelesnu interakciju s ljudima i objektima. Tijekom predoperacijskog perioda, djeca počinju upotrebljavati simbole u interakciji s okolinom, koriste se riječima, brojevima te aktiviraju mentalne procese. Kako djeca još nisu vješta u simboličkom rješavanju problema mogući su propusti i zabune pri razumijevanju svijeta oko sebe. Štoviše, u ovoj fazi djeca pokušavaju djelovati na novoj kognitivnoj razini, razini predodžbe

inteligencije. Tu nailaze na problem, budući da su uvježbani na senzomotoričkoj razini, zbog nedostatka vještina pri rasuđivanju i rješavanju problema. U tom periodu djeci nedostaju operacije koje su mu potrebne za djelotvorno rješavanje problema na predodžbenoj razini, a one se razvijaju kasnije. U kasnijim fazama djeca mentalnim operacijama koriste znanje koje imaju, zbrajaju, oduzimaju, slažu u red i slično te koriste jednu vrstu logičkog rješavanja problema, a na kraju uključuje i sve apstraktne operacije: razlikovanje onih odnosa koji su samo mogući od onih koji stvarno postoje, mentalno razmatranje svih načina kako se neki objekti mogu kombinirati, rješavanje problema kognitivnim ispitivanjem svih načina kako se tome može pristupiti.

Prema Piagetovoj teoriji (prema Vlahović-Štetić, 1994) prosocijalno ponašanje javlja se u dobi od 6 do 7 godina. Starija djeca logičnije razmišljaju od mlađe, bolji su u logičkom rasuđivanju. Djeci prije nedostaje cjelokupan logički sustav koji bi mogao primijeniti na široki raspon problema (Vasta i sur., 1998).

U fazi prije, u predoperacijskom razdoblju karakteristična su posebna spoznajna postignuća. Tada dijete razvija posebne oblike spoznaje nazvane kvalitativnim identitetom (Piaget, 1968, prema Vasta i sur., 1998). To je spoznaja da se kvalitativna priroda nečega ne mijenja ukoliko se promijeni vanjski izgled te stvari (žica ostaje žica iako savijanjem može poprimiti različite oblike). Djeca su u ovom periodu u stanju dubokog egocentrizma i najvažnija zadaća je postupna decentracija tijekom koje dijete spoznaje da postoji ono što je dio njega samoga i onoga što je izvan njega. U ovom razdoblju egocentrizam je na predodžbenoj razini, ne više na senzomotoričkoj, kao u prvoj fazi razvoja. Dijete u predoperacijskoj fazi razvoja ima ograničenu sposobnost promatranja neke situacije iz stajališta drugoga. Ono se često ponaša kao da svi dijele njegovo mišljenje, njegov pogled na svijet, da imaju iste osjećaje te da znaju isto ono što i dijete zna (Vasta i sur., 1998).

Međutim, novija istraživanja pokazuju kako se takvo ponašanje kod djece javlja puno ranije. Kod jednogodišnjaka je primijećeno emocionalno reagiranje na tuđu patnju, a dvogodišnjaci u takvim situacijama pružaju utjehu i pomažu drugima (Vlahović-Štetić, 1994).

Starc i suradnici (2004) razlikuju rani i kasni oblik egocentrizma. Kako u ranom egocentrizmu dijete nema jasan osjećaj odvojenosti od okoline ono se s njom poistovjećuje i okolina postaje dio njega. U kasnom egocentrizmu dijete sebe počinje razlikovati od okoline, ali ono još uvijek ne razumije da drugi imaju drugačija stajališta od njega, da postoje različita stanja svijesti, da drugi drugačije razmišljaju i znaju. Ono sebe stavlja u središte svih zbivanja, ne može shvatiti zajednička pravila, teško se snalazi u igrama s pravilima i ne voli gubiti. Egocentrizam se gubi između 6. i 7. godine života, samo ako se dijete počinje što prije navikavati na život u grupi i pravila kojih se treba pridržavati u skupini kako bi i samo bilo prihvaćeno u društvu.

Na temelju ovoga, moguće je da kod djece mlađe dobi rani egocentrizam djeluje kao empatija koja se kasnije "gubi" jer dijete ulazi u kasni egocentrizam koji traje do faze konkretnih operacija.

1.3. Teorije razvoja altruizma

Postoje četiri različite teorije koje govore o razvoju altruističnog ponašanja. One su: pristup unutar teorija evolucije, psihoanalitički pristup, pristup unutar teorija socijalnog učenja i kognitivno – razvojni pristup (Raboteg-Šarić, 1995).

1.3.1. Pristup unutar teorija evolucije

Evolucijski psiholozi vjeruju kako se ljudi ponašaju prosocijalno zbog triju čimbenika koji su vremenom postali usađeni u naše gene. To su: selekcija srodnika, norma uzajamnosti i učenje socijalnih normi. Selekcija srodnika znači kako će osoba u po život opasnoj situaciji prije pomagati svojim rođacima, tj. prvo najbližijim osobama, a tek onda osobama s kojima nije u krvnom srodstvu (Aronson, Wilson, Akert, 2005).

Odnos između pomagača i „žrtve“ doprinosi većoj vjerojatnosti da će osoba pomoći. Najprije pomažemo obitelji i prijateljima, zatim strancima i to onima koje smatramo pripadnicima naše skupine (Raboteg-Šarić, 1995).

Pri objašnjavanju prosocijalnog ponašanja, evolucijski psiholozi govore i o normi uzajamnosti. Pretpostavlja se da je veća vjerojatnost da će neka osoba pomoći drugoj ako je ova druga nekada u prošlosti pomogla prvoj osobi. I treći čimbenik, sposobnost za učenje socijalnih normi koje su ljudi učili i prenosili s generacije na

generaciju kako bi imali veću vjerojatnost preživljavanja. Jedna od tih normi je i pomaganje drugima što se u gotovo svim društvima smatra vrijednom normom (Aronson i sur., 2005).

Međutim, ovakva teorija ne daje odgovor na koji način se ovakvo ponašanje moglo razviti u procesu prirodne selekcije. Noviji evolucijski pristupi nude dva gledišta o razvoju altruizma: sociobiološko i sociokulturalno gledište (Raboteg-Šarić, 1995).

Prema sociobiološkom gledištu altruistično se ponašanje razvija kroz sociobiološku evoluciju, odnosno selektivnom kumulacijom ponašanja genetskom transmisijom. Budući da je u razvoju socijalnog ponašanja veća vjerojatnost da će slični geni preživjeti, altruizam je prvotno usmjeren na potomke, zatim na rođake i posljednje na ostale ljude (Raboteg-Šarić, 1995).

Prema sociokulturalnom gledištu u socijalnoj evoluciji zbog djelovanja kulture potisnute su individualne sebične tendencije koje su se javile tijekom biološke evolucije. Tijekom vremena, moralne norme i pravila organiziranja društva selekcionirala su se ovisno o njihovoj korisnosti za opstanak. Također, vjeruje se kako se altruizam može naučiti, ali se ne mora svugdje javiti. Altruizam će se javiti u kulturama s određenim društvenim strukturama. Recimo, u onim društvima koja potiču takvo ponašanje i nagrađuju takve osjećaje (Raboteg-Šarić, 1995).

Oba gledišta naglašavaju važnost altruizma za preživljavanje. Međutim, razlika između ova dva gledišta je ta što sociobiološko gledište u razvoju altruizma naglašava utjecaj gena, dok sociokulturalno gledište daje prednost normama i društvenim strukturama koje su se razvijale tijekom godina, a olakšavaju učenje ovakvom ponašanja (Raboteg-Šarić, 1995).

Nedostatak je evolucijskih objašnjenja što zanemaruju individualne razlike, motivaciju za takvo ponašanje, svjesne namjere, ciljeve, ignorira se uloga svijesti i razvojnih procesa koji su neophodni za razumijevanje čovjeka (Raboteg-Šarić, 1995).

1.3.2. Psihoanalitički pristup

Tradicionalna psihoanalitička škola vjeruje kako se altruizam razvija kroz razvoj strukture ličnosti, odnosno, super ego (Raboteg-Šarić, 1995). Djeca od svojih roditelja

usvajaju socijalne norme, poželjna i ne poželjna ponašanja koja postaju dio njihovog super ega. Prema Sigmundu Freudu ljudima je urođena usmjerenost na sebe same i na doživljavanje zadovoljstva te se zbog toga moraju strogo socijalizirati. Altruizam će se pojaviti kao posljedica djelovanja želje da se zadovolje instinkti i internaliziranih zahtjeva društvenih normi.

Neofreudovci i ego-psiholozi imaju drugačije gledište na altruizam. Oni vjeruju kako pozitivni utjecaj u razvoju osobnosti mogu umanjiti snagu sebičnih motiva i povećati nesebične vrijednosti. Razvoj altruizma se promatra kroz prevladavanje stupnjeva socio-emocionalnog razvoja vjerujući kako se obrambene funkcije ega mogu mijenjati u ranijim fazama razvoja, ovisno o interesima, vrijednostima i namjerama te osobe. Oni tvrde kako je altruizam pozitivna osobina kognitivno i emocionalno zrele osobe (Raboteg-Šarić, 1995).

Ovaj pristup je holistički. Naglašava kontinuitet razvoja ličnosti svakog pojedinca od najranije dobi pa do odraslosti, dok okolinskim utjecajima i individualnim razlikama pripisuje manje značaja. U obzir se u određenoj mjeri uzima djelovanje okoline, tj. interakcija s roditeljima, ali ne govori se o doprinosu drugih ljudi. Najbitnije za razvoj altruizma, ovaj pristup ističe, unutarnje interpretacije dječjeg iskustva (Raboteg-Šarić, 1995).

1.3.3. Pristup unutar teorija socijalnog učenja

Predstavnici teorija socijalnog učenja smatraju kako djeca o prosocijalnom ponašanju uče kroz postupke potkrepljivanja i opažanjem. Istraživanjima je utvrđeno kako potkrepljivanje pozitivno djeluje na prosocijalno ponašanje. Potkrepljivanje čak ne mora biti neka vanjska nagrada ili odobravanje, dovoljno je veselje ili olakšanje koje djeca primijete kada smo zadovoljni nekim ponašanjem. Također, djeca o prosocijalnom ponašanju uče promatrajući druge. Veća je vjerojatnost da će se neko dijete ponašati prosocijalno ako je gledalo roditelja ili neku drugu osobu koja dijeli s drugima nešto, pomaže kada je to potrebno i slično (Vasta i sur., 1998).

Na ovaj način dijete od modela uči koje ponašanje je poželjno, a time i kako se očituje prosocijalno ponašanje. U kasnijoj dobi djeca promatrajući ostale modele

formiraju standarde prikladnog ponašanja i time pojačavaju već postojeće predispozicije za altruistično ponašanje (Raboteg-Šarić, 1995).

Pristup unutar teorija socijalnog učenja ističe kako se altruistično ponašanje uči u interakciji s okolinom. Usmjerenost ovog pristupa je na uvjete koji povećavaju pojavljivanje altruističnog ponašanja, na postupke i učinke koji se lako uočavaju, a individualne razlike indirektno se uzimaju u obzir (Raboteg-Šarić, 1995).

1.3.4. Kognitivno – razvojni pristup

Ovaj pristup ističe promjene do kojih dolazi tijekom kognitivnog, socijalnog i moralnog razvoja. Razvoj djeteta odvija se skokovito i određenim poretom. Promjene su rezultat interakcije s okolinom, no, uloga okoline i drugih ljudi nije u oblikovanju ponašanja već su oni poticaj pojedincu da transformira podražaje prikupljene iz okoline (Raboteg-Šarić, 1995).

Piaget (1932, prema Vasta i sur., 1998) i Kohlberg (1958, prema Vasta i sur., 1998), vjeruju kako je za moralni razvoj potrebno razviti procese moralnog rasuđivanja. Krebs i van Hesteren (1994, prema Vasta i sur., 1998) pretpostavljaju postojanje pozitivne veze između dječjeg moralnog rasuđivanja i prosocijalnog ponašanja. Pretpostavku potkrepljuju i istraživanja koja pokazuju nisku pozitivnu povezanost između dječjeg prosocijalnog rasuđivanja i prosocijalnog ponašanja (Vasta i sur., 1998).

Nadalje, bitno je i uživljavanje u ulogu drugih. Moguće je uživljavanje u fizički, socijalni ili emocionalni položaj drugih ljudi. U istraživanjima je primijećeno kako uživljavanje u fizički položaj drugih ljudi, tj. zauzimanje tuđeg tjelesnog položaja nema velike povezanosti s prosocijalnim ponašanjem. Stavljanje u tuđi društveni položaj tj. poistovjećivanje s mislima i uvjerenjima druge osobe pokazuje malo veću povezanost s razvojem prosocijalnog ponašanja. Uživljavanje u emocionalni položaj neke osobe slabije je proučavano, ali i ono pokazuje pozitivnu povezanost s prosocijalnim ponašanjem (Vasta i sur., 1998).

Ovaj pristup motiviranost za prosocijalno ponašanje uspoređuje s rasuđivanjem o postupcima pomaganja drugima. Motivacija pojedinca i razina spoznajnog razvoja gotovo su jednake u svim situacijama, ali na ponašanje pojedinca utječu zahtjevi koji se

javljaju u različitim situacijama. Kognitivno – razvojne teorije ističu kako se razvoj pojedinca pod djelovanjem različitih iskustava može odvijati različitom brzinom. Unatoč tome, te teorije usmjerene su na utvrđivanje dosljednosti ponašanja na određenoj razvojnoj razini, i to na utvrđivanje sličnosti, ne razlika (Raboteg-Šarić, 1995).

1.4. Činitelji prosocijalnog ponašanja

U situacijama u kojima se ljudi ponašaju prosocijalno primjećujemo dvije vrste osoba, pomagače i „žrtve“. Svaka situacija je jedinstvena te je prosocijalno ponašanje u svakoj situaciji oblikovano različitim vanjskim i unutarnjim čimbenicima. Postoje brojni osobni i situacijski motivi koji mogu potaknuti neku osobu na pomaganje drugome, tj. na prosocijalno ponašanje. U njih se ubrajaju: situacijska svojstva, svojstva „žrtve“, osobnost pomagača, psihološko stanje pomagača u trenutku komunikacije sa „žrtvom“ i slično (Raboteg-Šarić, 1995).

1.4.1. Osobne odrednice prosocijalnog ponašanja

U osobne odrednice prosocijalnog ponašanja, prema Aronsonu i sur. (2005), ubrajaju se: individualne razlike, spolne razlike, kulturalne razlike te učinak raspoloženja na prosocijalno ponašanje.

Individualne razlike

U svijetu svi su ljudi različiti. Postoji bezbroj individua koje su više ili manje prosocijalne. Tako postoje i dvije krajnosti, svetost kao Majka Tereza koja je svoj život posvetila pomaganju drugima i zloća kao osobe koje su sklone uništavanju, ubijanju i nasilju. Naravno, između te dvije krajnosti postoji mnoštvo drugih ljudi i osobnosti. Međutim, nije sve u osobnosti. Dosta toga ovisi i o situaciji u kojoj se osoba našla. Naime, ista osoba u nekoj situaciji može djelovati prosocijalno, dok u drugoj situaciji ta ista osoba neće pomagati. O samoj situaciji ovisi koliko će neka osoba u tom trenutku biti spremna pomoći ili ne (Aronson i sur., 2005).

Dobne i spolne razlike u prosocijalnom ponašanju

Na prvi pogled, reklo bi se kako će se starija djeca češće ponašati prosocijalno nego mlađa djeca zbog napretka u misaonim i emocionalnim procesima. Međutim, u

istraživanjima nisu zamijećene dobne razlike. Utvrđeno je kako su starija djeca spremnija na suradnju što se pripisuje razvijenijim kognitivnim sposobnostima, kako mogu prilagoditi svoje ponašanje ciljevima koje žele postići i odabrati strategije koje će koristiti više ljudi (Vasta i sur., 1998).

Što se tiče razlike u spolovima, također, nema jednoznačnih rezultata. Iako su predviđanja kako će se djevojčice češće ponašati prosocijalno, kako će dijeliti svoje stvari, pomagati drugima, istraživanja utvrđuju kako je neznatno mala razlika između spolova. Djevojčice su tek malo empatičnije i prosocijalnije od dječaka (Vasta i sur., 1998).

Međutim, svaka kultura je različita i u svakoj postoje određene norme ponašanja za ženski i za muški spol. U zapadnjačkom svijetu dječake se uči kako biti kavaliri i junaci, dok se kod djevojčica cijeni da se brinu o drugima, skrbe i uspostavljaju bliske i dugotrajne veze (Aronson i sur., 2005).

Kulturalne razlike u prosocijalnom ponašanju

Postoje brojne razlike među ljudima ovisno iz kojeg kraja svijeta dolaze. Recimo, ljudi koji žive u zapadnijim krajevima češće su individualisti, za razliku od ne zapadnjačkih krajeva u kojima su ljudi više kolektivistički usmjereni. Ljudi iz kolektivističkih kultura skloniji su povezanosti s drugim ljudima i može se reći kako će oni prije pomoći nego osobe iz individualističkih kultura (Aronson i sur., 2005).

Međutim, u svim krajevima svijeta jedno je ljudima zajedničko. Pri pomaganju svi će prvo pomoći osobama koje smatraju članovima svoje grupe, tj. jednim od svojih. Štoviše, ako kultura u kojoj se odrasta cijeni i potiče prijateljstvo i prosocijalno ponašanje veća je vjerojatnost da će osobe proizašle iz takve kulture pomagati gdje god se u svijetu našli (Aronson i sur., 2005).

Raspoloženje i prosocijalno ponašanje

Već je spomenuto kako za pomaganje nije bitna samo osobnost osobe. Bitno je i raspoloženje osobe u trenutku kada treba nekome pomoći. Emocionalna stanja osobe drugi su ključni faktor za prosocijalno ponašanje, odmah nakon ličnosti (Aronson i sur., 2005).

Kada govorimo o faktoru raspoloženja postoje dvije mogućnosti: učinak pozitivnog raspoloženja i oslobađanje od negativnog raspoloženja (Aronson i sur., 2005).

Brojna istraživanja potvrđuju da će ljudi kada su dobro raspoloženi češće pomoći osobi u nevolji (Carlson, Charlin i Miller, 1988; George i Brief, 1992; Isen, 1999; Salovey, Mayer i Rosenhan, 1991; prema Aronson i sur., 2005). Od tuda proizlazi teza *Osjećaš se dobro, činiš dobro*. Tri su glavna razloga zašto je to tako (Aronson i sur., 2005). Prvi razlog je taj što kada smo dobro raspoloženi vidimo sve stvari pozitivno, kod ljudi gledamo njihove dobre strane i svima pružamo priliku. Sljedeće, kada smo dobro raspoloženi, želimo što duže ostati sretni i zbog toga se odlučujemo na pomaganje, kako bi izazvali još više pozitivnih osjećaja i tako produžili osjećaj sreće i dobrog raspoloženja. I posljednje, dobro raspoloženje potiče nas da više razmišljamo o sebi samima i samim time više pažnje usmjeravamo na poželjna ponašanja, a prosocijalno ponašanje jedno je od njih.

Prema tezi *Osjećaš se loše, činiš dobro* ukoliko se osoba osjeća loše zbog osjećaja krivnje povećava se vjerojatnost da će se osoba ponašati prosocijalno (Baumeister, Stillwell i Heatherton, 1994; Estrada-Hollenbeck i Heatherton, 1998; prema Aronson i sur., 2005). To je zbog uvjerenja kako se loša djela brišu ako se napravi neka dobra i poželjna stvar. Osim osjećaja krivnje, osjećaj tuge također povećava sklonost pomaganju. Na taj način ljudi će napraviti dobro djelo i samim time utjecati na vlastito raspoloženje, smanjiti tugu ili nelagodu (Aronson i sur., 2005).

Osim raspoloženje, na spremnost za pomaganje utječe i osjećaj kompetentnosti i koncentracija u takvim situacijama što povećava vjerojatnosti da će osoba ukazati pomoć kada je to potrebno (Raboteg-Šarić, 1995).

1.4.2. Situacijski (izvanjski) činitelji

Količina pružanja pomoći ovisi i o utjecaju okoline. Najizraženije situacijske varijable su (Raboteg-Šarić, 1995): socijalni utjecaj, podloga podražaja koja potiče prosocijalno ponašanje te uvjeti pod kojima se podražaj pojavljuje.

Okolina: Ruralna nasuprot urbanoj

Istraživanja pokazuju kako je veća vjerojatnost da će osoba pomoći ukoliko se nesreća dogodila u nekoj manjoj sredini ili manjem gradu (Aronson i sur., 2005). Zašto je to tako? Prva mogućnost je da se u malim gradovima stavlja se više naglasak na razvoj prosocijalne ličnosti. Druga mogućnost je da su u velikim gradovima ljudi stalno izloženi raznim podražajima i kako bi sami sebe zaštitili povučeni su i drže se sami za sebe. Prema rečenome, svi ljudi bi, da se nađu u manjim sredinama, bili jednako skloni pomaganju, neovisno gdje su odrasli.

Međutim, neki istraživači, tvrde kako nije bitno odakle ljudi potječu već da veću ulogu ima okruženje u koje se nesreća dogodila (Aronson i sur., 2005). Ljudi će više pomagati u manjim gradovima ne jer imaju drugačije vrijednosti nego zbog stresa izazvanog urbanim životom koji zahtijeva da se povuku i drže za sebe.

Broj promatrača

Jedan od situacijskih činitelja je utjecaj drugih ljudi. Brojna istraživanja pokazala su kako prisustvo više ljudi puno utječe na ponašanje pomagača (Raboteg-Šarić, 1995). Naime, što je veći broj promatrača, to je manja vjerojatnost da će se pomagač odlučiti pomoći osobi u nevolji, a i vrijeme odluke za pomoć je dulje. U takvim situacijama dolazi do podjele odgovornosti te se osoba pomagač ne osjeća toliko odgovorno za žrtvu. Takva pojava naziva se fenomenom pasivnog promatrača (Raboteg-Šarić, 1995). Međutim, kada se u prisustvu drugih, od potencijalnog pomagača verbalno zatraži pomoć oni pomažu više nego kada drugi ljudi nisu prisutni (Raboteg-Šarić, 1995).

Prema Aronsonu i suradnicima (2005) postoji pet koraka kako ljudi donose odluku o pružanju pomoći unesrećenome. Prvi je korak primjećivanje događaja. Većina ljudi kada su u žurbi neće niti primijetiti da je nekome potrebna pomoć. Kada se ljudima žuri, oni manje pažnje poklanjaju okolini oko sebe i više su koncentrirani na sebe same te nije čudno da ne primijete da je nekome potrebna pomoć. U tome je iznenađujuća činjenica da to što nam se žuri nekamo može prevladati ono što mi jesmo i kakvi jesmo.

Sljedeći je korak tumačenje događaja kao nesretnog slučaja. Prije nego što se odluči nekome pomoći, osoba procjenjuje situaciju. Ukoliko procijeni kako je situacija

nesretni slučaj i da je zaista potrebno pružiti pomoć, to će i napraviti. Međutim, ako procijeni da je sve u redu ljudi neće pomagati. Kada osoba ne može procijeniti opasnost situacije i treba li pružiti pomoć ili ne, on će promatrati ostale ljude. U situaciji da ostali ljudi ne pridaju previše pažnje, da slegnu ramenima i smo prolaze, osoba će procijeniti da pružanje pomoći nije potrebno. Suprotno, ako ljudi djeluju uspaničeno pretpostavlja se da je pomoć zaista potrebna. Oslanjanje na dobivanje informacija od drugih ljudi često dovodi do krive procjene, tj. do nemara zbog mnoštva jer pretpostavljamo kako je sve u redu budući da nitko od promatrača ne djeluje zabrinuto.

Nakon drugog koraka, kada se procijeni da je nekome potrebna pomoć, osoba mora biti spremna preuzeti odgovornost i nešto učiniti. Za preuzimanje odgovornosti od velike je važnosti je li osoba sama ili ima još potencijalnih pomagača. Što je više ljudi oko žrtve vjerojatnost da će netko preuzeti odgovornost je manja. U takvim situacijama javlja se difuzija odgovornosti kada se osjećaj odgovornosti smanjuje s povećanjem broja promatrača. Često se to događa zbog straha, osjećaja nekompetentnosti, uvjerenja kako sigurno netko drugi zna više i bolje pomoći.

Četvrti korak za donošenje odluke o pomaganju je znanje o tome kako pružiti pomoć. Osoba nakon preuzimanja odgovornosti mora procijeniti i koji oblik pomoći treba pružiti. Ukoliko osoba ne zna kako pomoći unesrećenom, neće mu moći pomoći.

Posljednji je korak odluka o pružanju pomoći. Naime, čak i ako ljudi procijene koji oblik pomoći je potreban možda neće odlučiti pomoći. U takvim trenucima ljudi „važu“ gubitke i dobitke i na temelju toga odlučuju hoće li pomoći ili ne.

Ovih pet koraka moraju proći svi ljudi kako bi na kraju pomogli unesrećenome. Ako se neki od koraka preskoči, ljudi neće pružiti pomoć (Aronson i sur., 2005).

Priroda odnosa

Treba razlikovati odnose zajedništva i odnose razmjene. U odnosima razmjene očekuje se uzvratanje usluge u skorijem vremenu. Primjer toga su dva prijatelja. Jedan je drugome pomogao odvesti ormar, a drugi očekuje sljedeći tjedan pomoć oko krećenja stana. Primjer odnosa zajedništva su roditelji i djeca. Roditelji često uskraćuju svoje vrijeme i želje kako bi se posvetili svojoj djeci. U oba slučaja postoji osoba koja pomaže

i osoba od koje se očekuje neka pomoć u budućnosti. Moguća je razlika da se u odnosima zajedništva očekuje drugačija dobrobit, produljuje se vrijeme „vraćanja usluge“ ili je roditeljima nagrada ta što će jednoga dana njihovo dijete izrasti u kvalitetnu osobu. U odnosu zajedništva ljudi se manje opterećuju dobrobiti koju ostvaruju kada pomažu, a više pažnje posvećuju činjenici koliko je pomoći nekoj osobi potrebno (Aronson i sur., 2005).

Nadalje, tu se ubrajaju i svojstva podražaja za prosocijalno ponašanje. Na količinu pomaganja drugima utječe činjenica da je nečija nevolja očita, udaljenost od unesrećene osobe, ali i položaj tijela koji omogućuje izbjegavanje pogleda između „žrtve“ i pomagača (Raboteg-Šarić, 1995).

Važna varijabla je i stupanj potrebe „žrtve“. Tu se misli na pomagačevu procjenu važnosti pružanja pomoći, težine situacije, posljedica ukoliko se ne pomogne te poboljšanje ako se pomoć ukaže. Također, razlika u pomaganju prisutna je i ukoliko je „žrtva“ sama odgovorna na stanje u kojem se našla. Ako za nastalu situaciju nije odgovorna „žrtva“, veća je vjerojatnost da će ljudi priskočiti u pomoć (Raboteg-Šarić, 1995).

Svako prosocijalno ponašanje uključuje i cijenu pomaganja. Za svaku pomoć potrebna je određena žrtva osobe koja pomaže. U cijenu pomaganja ubrajaju se utrošeno vrijeme, fizičke i materijalne žrtve i tako dalje. Također, često dolazi do izbjegavanja pružanja pomoći zbog straha da će nas drugi osuditi, srama da nešto nećemo dobro napraviti ili neugoda koja se može pojaviti zbog pogleda na unesrećenu osobu (Raboteg-Šarić, 1995).

Prema Staubu (1978, 1980, prema Raboteg-Šarić, 1995) postoji deset dimenzija situacija koje su bitne za prosocijalno ponašanje:

1. Jednoznačnost situacije – osobine podražaja, uvjeti okoline i utjecaj drugih ljudi jasno pokazuju kako je pomoć nužna.
2. Samoinicijativnost osobe da pomogne, situacija u kojoj „žrtva“ traži pomoć ili pomaganje jer se zna da je takvo ponašanje primjereno.
3. Stupanj potrebe za pružanjem pomoći.

4. Jačina utjecaja podražaja – izloženost podražaju ili nemogućnost izbjegavanja.
5. Materijalne žrtve ili „cijena“ pomaganja.
6. Odgovornost je usmjerena na jednu osobu ili je podijeljena na više ljudi.
7. Socijalni utjecaj – pravila koja pokazuju bi li ljudi odobrili ili ne neko ponašanje u određenoj situaciji.
8. Stupanj u kojem okolinski uvjeti smanjuju pozornost na podražaj prosocijalnog ponašanja – pozornost pomagača može biti usmjerena na zadatak, može doći do zaokupljenosti samim sobom ili osjećaja dužnosti prema nekome drugome, ne osobi u nevolji.
9. Odnos s osobom u nevolji – oblik odnosa i stupanj povezanosti pomagača i „žrtve“.
10. Duševna stanja – raspoloženja, ali i druga unutarnja stanja.

1.5. Empatija

Empatija je stavljanje u emocionalni položaj neke osobe, ali dijete i osjeća emocije te osobe. Po nekim teorijama empatija je temelj za razvoj prosocijalnog ponašanja, osobito teorija Martina Hoffmana (1982, 1984, 1991, prema Vasta i sur., 1998). On smatra kako je empatija na dva načina uključena u razvoj prosocijalnog ponašanja. Dijete koje je empatično će u situaciji kada promatra nekoga tko je u nevolji osjećati neugodu koju može smanjiti ukoliko toj osobi pomogne i drugo, kad prosocijalno ponašanje kod neke osobe izazove ugodu i radost, empatično dijete će također doživjeti slične emocije. Hoffman smatra kako razvojem empatije, između ostalog, upravljaju i biološki procesi. Kako se djeca kognitivno razvijaju počinju bolje razumijevati osjećaje drugih te se s dvije do tri godine javljaju prve stvarne empatičke reakcije. Osim bioloških procesa, na razvoj empatije utječe i okolina u kojoj dijete odrasta te ponašanja roditelja (Vasta i sur., 1998).

2. DOSADAŠNJA ISTRAŽIVANJA

Rukavina u svom istraživanju (2015) ispituje razlike u prosocijalnom i agresivnom ponašanju djece tipičnog razvoja, s obzirom na spol, dob, broj djece u vrtićkoj skupini te pripadnost integracijskoj skupini. U istraživanju je sudjelovalo 257

djece predškolske dobi iz 8 različitih vrtića. Djeca su procjenjivana od strane odgojitelja na Skali za procjenu prosocijalnog i agresivnog ponašanja. Rezultati pokazuju spolne i dobne razlike u prosocijalnom ponašanju djece predškolske dobi. Djevojčice su prosocijalnije u odnosu na dječake te su djeca što su starija sklonija prosocijalnijem ponašanju. Obradom ovih rezultata, utvrđeno je i da su djeca u manjim skupinama prosocijalnija od onih u većim skupinama. Ova tvrdnja objašnjava se češćom interakcijom odgojitelja s djecom u manjim skupinama nego s djecom iz većih skupina. Budući da odgojitelji također utječu na pojavnost prosocijalno ponašanja kod djece ovakvi rezultati su očekivani. Također, rezultati pokazuju kako su mlađa djeca u integracijskim skupinama manje prosocijalnija od mlađe djece u redovnim skupinama, ali su starija djeca iz integracijskih skupina prosocijalnija od starije djece iz redovnih skupina. Dobivene razlike objašnjavaju se napretkom u razvoju. Što su djeca starija razvijeniji su im misaoni i emocionalni procesi te se povećava sposobnost prosocijalnog djelovanja. Osim navedenog, starija djeca imaju i više iskusta socijalizacije te je vjerojatnije kako će se prosocijalno ponašanje češće pojavljivati u integracijskim skupinama s povećanjem dobi djece. Ovi rezultati pokazuju kako na sklonost prosocijalnom ponašanju utječu: spol, dob i veličina odgojno-obrazovne skupine u kojoj je dijete te pripadnost integracijskoj skupini.

Cilj je istraživanja Hicele i Sindika (2008) ispitati povezanost odgojiteljeve emocionalne empatije i mašte s prosocijalnim i agresivnim ponašanjem djece. Ispitivači su u ovom istraživanju ispitivali 248 djece (dobi od 5,5 do 7 godina života) iz 12 dječjih vrtića s područja Splitsko-dalmatinske županije. Istraživanjem je utvrđeno da su odgojiteljica empatija i mašta povezana s prosocijalnijim/agresivnijim ponašanjem djece. Što je odgojiteljica empatičnija i maštovitija djecu iz svoje skupine će češće procjenjivati kao empatične i altruistične. Te odgojiteljicine osobine u radu s djecom pozitivno utječu na odnose s djecom, potiče se suosjećanje i prosocijalno ponašanje na temelju čega se kasnije mogu razvijati kompleksnije društvene vještine.

Jedan od ciljeva u istraživanju Brajša-Žganec i Slunjski (2007) bio je utvrditi doprinos prepoznavanja i opisivanja emocija objašnjenju dječjeg prosocijalnog ponašanja. Istraživanje je provedeno u 10 vrtića u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 2000.

godine. Istraživanjem je obuhvaćen uzorak od 506 djece u dobi od 3 do 7 godina. Za prosocijalno ponašanje djece najprije se željelo ispitati postoji li razlika između djevojčica i dječaka mlađe, srednje i starije vrtićke dobi. Prema procjeni odgojiteljica češće se prosocijalno ponašaju djevojčice u sve tri dobne skupine. Štoviše, utvrđeno je kako se starija djeca prosocijalnije ponašaju nego djeca iz srednje i mlađe vrtićke skupine. Najmanje razlike u prosocijalnom ponašanju primijećene su kod djevojčica i dječaka iz mlađe skupine, dok je najveća razlika zamijećena u srednjoj dobnoj skupini. U njoj se djevojčice ponašaju prosocijalnije nego dječaci, koji su na razini prosocijalnog ponašanja dječaka iz mlađe dobne skupine. U ovom istraživanju zaključeno je kako postoji velika razlika za prosocijalno ponašanje ovisno o dobi i spolu te da se djevojčice prije dječaka počinju ponašati prosocijalno.

U istraživanju Bar-Tal, Raviv, Leiser (1980) uzorak ispitanika činilo je 42 vrtićke djece (dobi od 4,5 do 5,5 godina), 40 učenika drugih razreda (dobi od 6,5 do 7,5) te 42 učenika četvrtih razreda (dobi od 8,5 do 9,5 godina). Ispitivani su motivi koji utječu na to da se neko dijete ponaša prosocijalno. Djeca su podijeljena u parove (istoga spola) i tako su dolazili kod ispitivača. Ispitivač je sa svakim parom odigrao igru u kojoj je jedno dijete ispalo pobjednik i osvojilo nagradu s kojom je moglo raditi što god želi, a drugo je bilo gubitnik. Nagrada je bila sedam slatkiša. U istraživanju je postojalo 5 mogućih faza kroz koje je svako dijete moglo proći. U prvoj fazi istraživač je napustio sobu s izlikom da mora razgovarati s nekim. Nakon tri minute, vratio se u sobu i provjerio je li „pobjednik“ podijelio svoju nagradu. Ako je, par je zamoljen da se ne pričajući o događaju vrati u svoju sobu. No, ako nagrada nije podijeljena prelazilo se u sljedeću fazu istraživanja. U drugoj fazi ispitivač je djeci pročitao priču o dijeljenju, a poanta je bila podsjetiti djecu na normu darivanja. Nakon priče istraživač je ponovno napustio sobu na 3 minute. U situaciji da ni nakon priče nagrada nije podijeljena prelazi se u treću fazu. Ispitivač je u ovoj fazi rekao djeci da je njihova učiteljica spomenula da će ono dijete koje podijeli svoje slatkiše s drugim djetetom dobiti glavnu ulogu u predstavi koju ona priprema za nadolazeće praznike. U sljedećoj fazi istraživač je rekao „pobjedniku“ da podijeli svoje slatkiše s drugim djetetom. U slučaju da ni nakon ovoga nagrada nije bila podijeljena, dolazilo se do zadnje faze. „Pobjedniku“ se reklo ako podijeli svoje slatkiše s drugim djetetom da će dobit veću nagradu.

U opisanom istraživanju, Bar-Tal i sur. (1980), nisu zamijećene razlike u spolu pri prosocijalnom ponašanju. Međutim, zamijećena je razlika u dobi djece. Primijećeno je kako su starija djeca češće svoje nagrade dijelili u prve dvije faze istraživanja. Veći broj starije djece, u odnosu na mlađu djecu, iskazao je visoku razinu altruističnog ponašanja. Starija djeca, više su od mlađe djece, dijelila svoje nagrade tj. iskazivala altruistično ponašanje kada se njihovo ponašanje nije nagrađivalo. Mlađa djeca češće su svoje nagrade dijelila kada im je za taj postupak obećana nagrada. Većina starijih ima manju razinu hedonističkog ponašanja, a više teže prosocijalnom ponašanju. Međutim, rezultati prikazuju da u cijelosti sva djeca iskazuju motive za dijeljenje s drugima, neovisno o fazi u kojoj su svoju nagradu podijelili.

Slično istraživanje, kao i prošlo, proveli su Raviv, Bar-Tal, Lewis-Levin (1980) na starijoj djeci. U ovom istraživanju uzorak su bili 111 dječaka iz 3 različite dobne kategorije. Iz četvrtog razreda (dobi od 9-10), šestog razreda (dobi od 11-12) i dječaci iz osmog razreda (dobi od 13-14 godina). Istraživanje se odvijalo na sličan način. Poticaj za darivanje bila je lutka paraliziranog djeteta koja je promovirala određenu kompaniju za pomaganje djeci u potrebi i kutija s nešto kovanica i natpisom: „Djeca, pomognite paraliziranoj djeci.“. Dječaci su jedan po jedan ulazili u posebnu sobu (u kojoj su se nalazili spomenuti poticaji) s istraživačem, dobivali nagradu i prolazili kroz četiri faze istraživanja. Proučavalo se u kojoj će fazi dječaci darovati nešto od svoje nagrade. U prvoj fazi istraživač nije ništa pričao, samo je napustio sobu na dvije minute zbog hitnog poziva koji je morao obaviti. Ako je nagrada (u ovom slučaju su to bili novci) donirana istraživač je pitao dječaka zašto je to napravio i nakon toga je poslan u učionicu. Oni dječaci koji nisu donirali od svoje nagrade prelazili su u drugu fazu istraživanja. U njoj je volonter iz kompanije koju je lutka predstavljala ušao u sobu i pitao kako stoje s donacijama naglašavajući kako je lijepo kad djeca pomažu drugoj djeci kojoj je pomoć potrebna. Ako dječak ni nakon ove dvije minute nije donirao od svoje nagrade dolazi do treće faze u kojoj mu je dan letak kompanije za pomoć djeci. Oni dječaci koji ni nakon ove poruke nisu donirali došli su do posljednje faze istraživanja u kojoj ih je istraživač upitao bi li voljeli donirati nešto novaca paraliziranoj djeci. Na kraju su svi dječaci, i oni koji su odgovorili potvrdno i oni koji nisu pitano zašto su to napravili tako kako jesu i poslani su nazad u razrede.

Rezultati ovog istraživanja, Raviv i sur. (1980), potvrđuju rezultate prošlog istraživanja, one koji se tiču dobi. Što su dječaci bili stariji to su više pomagali i donirali djeci u potrebi. Iskazivali su više altruističnog ponašanja time što su donirali u ranijim fazama istraživanja.

Istraživanje Guttman, Bar-Tal, Leiser (1985) ispitivalo je utjecaj tri situacija u kojima su djeca nagrađivana zbog njihovog prosocijalnog ponašanja. U istraživanju sudjelovalo je 96 parova dječaka vrtićke dobi (4,5 do 5,5) i drugog razreda (6,5 do 7,5 godina). Budući da je iz svakog para procjenjivano jedan dječak, točan uzorak ovog istraživanja su 96 dječaka. Parovi su pozvani u zasebnu prostoriju gdje im je ponuđena igra. Jedan iz para (ono dijete koje se procjenjivalo) uvijek je dobio lakši zadatak te je prije završilo. Nakon toga, djeca su bila stavljena u eksperimentalne situacije u kojima su morali odlučiti što će napraviti. Ako su odabrali pomoći svome prijatelju iz para stavljena su u četiri moguće situacije gdje su se procjenjivali motivi za prosocijalno ponašanje. Mogli su pomoći zbog tri vrste nagrada: opipljive nagrade, društvene i nedefinirane, četvrta situacija bila je da njihovo pomažuće ponašanje neće biti nagrađeno. Rezultati upućuju na razlike ovisno o dobi. Većina sve djece pomagala je u situaciji kada će njihovo ponašanje biti nagrađeno opipljivom ili društvenom nagradom, dok je samo manji dio djece pomogao unatoč tome što su znali da njihovo ponašanje neće biti nagrađeno. Starija djeca više su se odlučivala za pomaganje u slučajevima nedefiniranih nagrada ili bez nagrada, dok su mlađa djeca očekivala opipljive i društvene nagrade. Iz toga je vidljivo kako su manja djeca rjeđe pristala pomoći svome paru ako nisu za to dobila neku nagradu. Odnosno, ona su pomagala, ne toliko zbog pomaganja, koliko zbog nagrade koja im je obećana, za razliku od starije djece koja su češće pokazivala visoku razinu motiva za prosocijalno ponašanje.

U višemjesečnom istraživanju Bar-Tal, Korenfeld, Raviv (1985) ispitivali su povezanost razvojne razine prosocijalnog ponašanja s tri vještine koje se ubrajaju u vještine koje su potrebne za altruistično ponašanje. One su: sposobnost razmatranja različitih perspektiva, sposobnost prepoznavanja potreba drugih ljudi i sposobnost djelovanja u skladu s visokim moralnim načelima. Ispitanici ovog istraživanja bili su 72 učenika petih razreda (dobi od 10-11 godina). Rezultati ovog istraživanja pokazuju kako

dvije od tri ispitivane vještine (sposobnost razmatranja različitih perspektiva i sposobnost djelovanja u skladu s visokim moralnim načelima) imaju utjecaj na razvojnu razinu prosocijalnog ponašanja.

Veža (2006) u svom je istraživanju istraživala zastupljenost emocionalne empatije, prosocijalnosti i različitih vrsta agresivnosti kod djeteta. Od ukupno 433 djece, u istraživanju je sudjelovalo 350 učenika (170 djevojčica i 169 dječaka), u dobi od 12 do 14 godina, iz triju osnovnih škola na području Zagreba. Prosocijalno ponašanje procjenjivalo se vršnjačkim procjenama. U istraživanju je zaključeno kako postoje razlike u prosocijalnom ponašanju ovisno o spolu. Djevojčice su od svojih vršnjaka procjenjivane prosocijalnije nego dječaci. Nadalje, primijećena je pozitivna povezanost između empatije i prosocijalnosti, dok je prosocijalnost u negativnoj povezanosti s agresivnošću.

U svom diplomskom radu Rubić (2013) ispitala je odnos između agresivnosti, samopoimanja i prosocijalnog ponašanja adolescenata. Uzorak su bili 230 učenika iz Livna u dobi od 14 do 19 godina. U ovom istraživanju, prosocijalno ponašanje mjereno je skalom emocionalne empatije. Obradom i analizom podataka došlo se do statistički značajne razlike u prosocijalnom ponašanju s obzirom na spol. Djevojke su procijenjene prosocijalnijima nego dječaci. Rezultati o povezanosti ova tri istraživana pojma idu u prilog očekivanom. Postoji pozitivna povezanost između samopoimanja i prosocijalnog ponašanja. Nakon prosocijalnog ponašanja, ljudi vole primiti pozitivnu povratnu informaciju na temelju koje o sebi razmišljaju u okviru odgovornih osoba koje su spremne pomoći. Između agresivnosti i prosocijalnog ponašanja, kao i u prethodnom istraživanju, postoji negativna statistički značajna povezanost. Ta dva pojma često se smatraju suprotstavljenim pojmovima te su se ovakvi rezultati i očekivali.

Grgić, Babić Čikeš i Ružević (2014) u svome istraživanju ispituju odnos različitih sposobnosti emocionalne inteligencije s agresivnim i prosocijalnim ponašanjem učenika rane adolescentske dobi. Ispitanici su učenici iz Đakova, njih 378 (191 dječaci i 187 djevojčice) u dobi od 12 do 15 godina. Prosocijalno ponašanje se predviđalo na temelju mjera emocionalne inteligencije. Analizom rezultata utvrđena je povezanost između prosocijalnog ponašanja s Testom upravljanja emocijama. Značajan

prediktor za prosocijalno ponašanje je spol. Djevojčice su postigle značajno više rezultate na mjeri prosocijalnog ponašanja u odnosu na dječake. Ostale mjere emocionalne inteligencije (Test opažanja emocionalnog sadržaja u slikama, Test analize emocija) nisu se pokazale ključnima za prosocijalno ponašanje te je samo djelomično potvrđena uloga emocionalne inteligencije u predikciji prosocijalnog ponašanja.

Iva Ostojić u svom je diplomskom radu (2018) istraživala povezanost između prosocijalnog i agresivnog ponašanja te nekih aspekata kvalitete školskog života učenika. Za svoje istraživanje koristila je uzorak od 72 učenika (34 djevojčice i 38 dječaka) četvrtog i petog razreda osnovne škole u Zagrebu. Analiza rezultata istraživanja potvrđuje većinu dosadašnjih istraživanja da se djevojčice ponašaju prosocijalnije u odnosu na dječake. Međutim, u ovom istraživanju rezultati pokazuju kako i djevojčice i dječaci imaju veoma izraženo prosocijalno ponašanje. Također, oba spola iskazuju i prosječno zadovoljstvo školom te iznadprosječnu socijalnu integraciju. Nadalje primijećeno je i kako postoji pozitivna povezanost između prosocijalnog ponašanja i zadovoljstva školom te socijalnom integracijom. Između prosocijalnog i agresivnog ponašanja uočena je negativna povezanost što znači da ona djeca koja su više prosocijalna, iskazuju manje agresivnog ponašanja i obrnuto.

Keresteš (2006) uspoređuje različite mjere agresivnog i prosocijalnog ponašanja kod školske djece. Sudionici u istraživanju bili su učenici iz Osijeka i Varaždina (ukupno 842 djece, 430 dječaka i 412 djevojčica od 12 do 15 godina), razrednici, očevi i majke. U istraživanju je korišteno pet mjera za prosocijalno i agresivno ponašanje: samoprocjena, procjena vršnjaka, procjena razrednika, procjena majki te procjena očeva. Obradom rezultata utvrđene su spolne razlike u agresivnom i prosocijalnom ponašanju. Procjenjivači su češće djevojčice proglašavali prosocijalnijima i manje agresivnima od dječaka. Spolne razlike u prosocijalnom ponašanju posebice su naglašene u procjenama majki, nastavnika te vršnjaka. Nadalje, primijećeno je kako se različiti procjenjivači više slažu pri procjeni agresivnog nego kod prosocijalnog ponašanja što navodi na vjerovanje da prosocijalno ponašanje često prolazi neopaženo i da procjenjivači nemaju dobar uvid u takva ponašanja djece. Najviše povezanosti u procjenama primijećeno je između osoba

koje su prisutne u sličnim situacijama, tj. u procjenama majki i očeva te nastavnika i vršnjaka.

Ajduković, Rajhvajn Bulat i Sladović Franz (2008) također istražuju prosocijalno ponašanje. One su u svojem istraživanju kroz duži period pratile agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima. Istraživanje je uključivalo 229 djece u dobi od 10 do 19 godina. Djeca i mladi, prema ovom istraživanju, podjednako iskazuju prosocijalno i podražavajuće kao i agresivno ponašanje. Gotovo polovica ispitanika priznaje kako je u domu rijetko međusobno podržavanje i pomaganje, kako rijetko uče jedni od drugih te općenito usvajaju dobre stvari i pozitivno utječu jedni na druge. Stariji mladići i mlađe djevojke češće u domu primjećuju agresivno ponašanje. O primjećivanju prosocijalnog ponašanja nema zabilježenih podataka. Prema procjenama odgojitelja/stručnjaka u dječjim domovima postoji više agresivnog nego prosocijalnog, pomažućeg ponašanja koje je iznimno rijetko. Takva ponašanja su primjerice međusobno pomaganje, zaštita mlađe djece od strane starijih pred odgojiteljima i slično. Iz perspektive djece iz domova gotovo su identični rezultati. Za prosocijalno ponašanje navodi se kako ga gotovo ni nema ili da je rijetko i neiskreno. Štoviše, često se takvo ponašanje shvaća i kao navijanje za jednu od suprotstavljenih strana. Za razliku od prosocijalnog, agresivno ponašanje procijenjeno je kao češće ponašanje u domovima.

O prosocijalnom ponašanju pišu i Hicela i Sindik u svojem istraživanju (2011). Oni u svojem istraživanju proučavaju pojavnost prosocijalnog i agresivnog ponašanja ovisno o odgojiteljičinoj uporabi lutke u radu. Procjenu 248 djece, dobi od 5,5 do 7 godina, iz Splitsko-dalmatinske županije vršilo je dvadeset odgojiteljica (svaka odgojiteljica za djecu iz svoje skupine). Analizom je utvrđeno kako postoji značajna razlika u pojavljivanju prosocijalnog i agresivnog ponašanja, ovisno o količini upotrebe lutke. Djeca čije odgojiteljice su u svom radu više koristila lutke procjenjivala su svoju djecu više prosocijalnima i manje agresivnima u odnosu na grupu djece u kojoj nije bila tolika zastupljenost lutke u radu odgojiteljice. Povezanost prosocijalnog i agresivnog ponašanja djece u svim grupama je negativna i statistički značajna.

Špelić, Zuliani i Milošević (2013) istražuju utjecaj integracijskih razreda na razvoj prosocijalnog ponašanja i empatije kod djece tipičnog razvoja. Istraživanje je

provedeno u Puli i obuhvatilo je 224 učenika tipičnog razvoja iz neintegracijskih i integracijskih razreda. Prosječna dob ispitanika bila je 10,78 godina. Rezultati pokazuju da u usporedbi integracijskih i neintegracijskih razreda nema razlike između učenika tipičnog razvoja u prosocijalnosti i empatiji. Međutim, u integracijskim razredima primijećeno je smanjenje razlike između spolova u prosocijalnosti i empatiji, za razliku u neintegracijskim razredima gdje je razlika statistički značajna. Također, u neintegracijskim razredima primijećena je značajna razlika među spolovima u empatiji koje u neintegracijskim razredima nema. Integracijski kontekst je kod djece potaknuo smanjenje spolnih razlika u prosocijalnosti, ali postoji mogućnost kako je istovremeno potaknuo veće spolne razlike što se tiče empatičnosti.

Dosadašnja istraživanja (Brajša-Žganec i Slunjski, 2007; Grgić, Babić Čikeš i Ružević, 2014; Keresteš, 2006; Ostojić, 2018; Rubić, 2013; Rukavina, 2015; Veža, 2006;) govore u korist djevojčica koje su procijenjene prosocijalnije nego dječaci.

S tim rezultatima istraživanja ne slažu se rezultati istraživanja Bar-Tal, Raviv, Leiser (1980). Rezultati njihovog istraživanja prikazuju kako između dječaka i djevojčica nema statistički značajne razlike u sklonosti prosocijalnom ponašanju.

Štoviše, u istraživanjima (Bar-Tal, Raviv i Leiser, 1980; Brajša-Žganec i Slunjski, 2007; Guttman, Bar-Tal i Leiser, 1985; Raviv, Bar-Tal i Lewis-Levin, 1980; Rukavina, 2015) može se primijetiti kako osim spola, na prosocijalno ponašanje veliki utjecaj ima i dob. Starija djeca su prema istraživanjima prosocijalnija od djece mlađe dobi.

Osim dobi i spola, na prosocijalno ponašanje utječu još neki faktori. Rukavina (2015) u svome istraživanju ističe kako na prosocijalno ponašanje uvelike utječu i veličina vrtićke skupine u kojoj dijete odrasta te pripadnost integracijskoj skupini. Podatke o utjecaju pripadnosti integracijskoj skupini na razvoj prosocijalnog ponašanja pronalazimo i u istraživanju Špelić, Zuliani i Milošević (2013). U njihovom istraživanju zamijećene su značajne razlike u prosocijalnom ponašanju ovisno o spolu u neintegracijskim razredima. Međutim, ta razlika je manja kod djece koja su polazila u integracijske razrede.

Štoviše, Hicela i Sindik istraživali su kako odgojitelji utječu na razvoj prosocijalnog ponašanja. U svojem istraživanju (2008) ističu kako na prosocijalno ponašanje utječe odgojiteljeva emocionalna empatija te mašta odgojitelja. U novijem istraživanju (2011) zamjećuju kako razvoj prosocijalnog ponašanja ovisi i o uporabi lutke u odgojno-obrazovnom radu.

Osim spomenutih faktora, Bar-Tal, Korenfeld i Raviv (1985) ističu razvoj određenih vještina za sposobnost prosocijalnog djelovanja. U te vještine ubrajaju sposobnost razmatranja različitih perspektiva te sposobnost djelovanja u skladu s visokim moralnim načelima.

3. CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

3.1. Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati prosocijalno ponašanje djece predškolske dobi. Namjera nam je bila usporediti rezultate istraživanja s istraživanjem Marije Gabelice Šupljike iz 1996. godine, a oba istraživanja provedena su u istom vrtiću.

3.2. Problemi

1. Provjeriti pojavljivanje prosocijalnog ponašanja opažanjem u eksperimentalnoj situaciji koja potiče takvo ponašanje.
2. Provjeriti postoje li razlike u pojavljivanju prosocijalnog ponašanja između djevojčica i dječaka.
3. Provjeriti povezanost između altruističnog ponašanja djece procjenjenog od odgojiteljica i prikazanog u eksperimentalnoj situaciji

3.3. Hipoteze

1. Kod djece predškolske dobi, u situaciji koja potiče takvo ponašanje, neće se značajno pojaviti prosocijalno ponašanje.
2. Kod djevojčica će češće nego kod dječaka biti primijećeno prosocijalno ponašanje.
3. Procjenjeni altruizam od strane odgojiteljica će biti pozitivno povezan s altruističnim ponašanjem djece prikazanim u eksperimentalnoj situaciji (bihevioralna mjera).

4. METODA

4.1. Ispitanici

U ovom istraživanju sudjelovalo je 20 djece predškolske dobi. Istraživanje je provedeno u svibnju i lipnju 2018. godine u vrtiću u Zagrebu u skladu s Etičkim kodeksom istraživanja s djecom. Grupu ispitanika činilo je 14 dječaka i 6 djevojčica. Svi

ispitanici na jesen kreću u prvi razred osnovne škole. Njihova prosječna dob je 6 godina i 9 mjeseci (raspon dobi kreće se od 6 godina i 3 mjeseca do 7 godina i 4 mjeseca).

4.2. Instrumentarij

4.2.1. Skala za procjenu prosocijalnog ponašanja

Za potrebe istraživanja prosocijalnog ponašanja djece korištena je Skala za procjenu agresivnog i prosocijalnog ponašanja kod djece (PROS/AG; Žužul i Vlahović-Štetić, 1989, 1992). Skala se sastoji od ukupno 20 čestica, odnosno 10 čestica za procjenu prosocijalnog ponašanja i 10 čestica za procjenu agresivnog ponašanja djece predškolske dobi. U ovom istraživanju korištena je samo subskala prosocijalnog ponašanja na način da su dvije odgojiteljice koje dobro poznaju dijete procjenjivale koliko često se javljaju pojedina prosocijalna ponašanja kod svakog djeteta na skali od pet stupnjeva (1 – nikada se tako ne ponaša, 2 – rijetko se tako ponaša, 3 - ponekad se tako ponaša, 4 – često se tako ponaša, 5 – gotovo uvijek se tako ponaša). Primjer čestice subskale je npr.: *Posuđuje svoje igračke drugoj djeci.*, Rezultat je suma odgovora na subskali prosocijalnog ponašanja, a teorijski raspon rezultata kreće se od 10 do 50 bodova (Vlahović-Štetić, 1994).

Subskala prosocijalnog ponašanja pokazuje visoku pouzdanost izraženu Cronbachovim alfa koeficijentom unutarnje konzistencije te iznosi 0.93 (Vlahović-Štetić, 1994), dok je u ovom istraživanju pouzdanost nešto niža, ali još uvijek visoka a iznosi 0.82 s prosječnom korelacijom između čestica od 0.43.

4.2.2. Upitnik za odgojiteljice o prosocijalnom ponašanju

U upitniku odgojiteljicama bila su postavljena 4 pitanja: godine staža, koliko često kod djece potiču prosocijalno ponašanje i na koji način, smatraju li prosocijalno ponašanje važnim i zašto te nadodati ako još nešto žele reći. Upitnik je anonimn, otvorenog tipa i ispunjavala su ga odgojiteljice skupine u kojoj je provedeno istraživanje.

4.3. Postupak

Prikupljanje podataka za ovo istraživanje prikupljalo se u svibnju i lipnju 2018. godine u jednom vrtiću u Zagrebu.

4.3.1. Procjene odgojitelja na Pros/Ag skali.

Svaka odgojiteljica procjenjivala je svako dijete iz svoje skupine na PROS/AG skali. Budući da su odgojiteljice s djecom od najranije dobi, tj. jaslica, smatra se kako su one dovoljno vremena provodile s djecom te da su dovoljno objektivne kako bi mogle pravilno procijeniti svako dijete iz svoje skupine. Obje odgojiteljice imaju više od 30 godina staža. Procijenjena su sva djeca iz skupine, njih 20 (6 djevojčica i 14 dječaka).

4.3.2. Bihevioralna mjera prosocijalnog ponašanja

Bihevioralna mjera prosocijalnog ponašanja predstavlja se spremnošću djeteta da nešto daruje nepoznatom djetetu i tako mu pomogne (Gabelica Šupljika, 1996).

Uvjeti u kojima su djeca promatrana su planirani tako da se kod djece potakne empatija, a time i prosocijalno ponašanje. U ovom eksperimentu prosocijalnim ponašanjem smatra se dragovoljno darivanje drugome, psihološki udaljenom primatelju. Ono se u ovoj situaciji ostvaruje bez modela, potkrepljenja, zahtjeva ili slično.

Postupak prikupljanja podataka trajao je dva dana u jednoj predškolskoj skupini.

Prvi dan istraživanja, ispitivač je došao u skupinu djeci s pismom iz tvornice Kraš. Sadržaj pisma glasi:

„Dragi predškolarci.

Tvornica Kraš treba Vašu pomoć! Imamo veliki problem! Ljudi koji kod nas rade reklame za naše proizvode jako su zauzeti. Sada trebamo Vašu pomoć.

Molimo Vas da osmislite reklamu i slogan za našu novu čokoladu. Kakva je čokolada to je velika tajna.

Čuli smo da Vi imate jako lijepe radove te Vas molimo da uz slogan svatko od Vas napravi i vlastiti rad kako bi naše čokolade imale vesele omote.

Veselim se Vašim radovima! Veliki pozdrav od tvornice Kraš.“

Prije čitanja pisma ispitivač je s djecom razgovarao o proizvodima tvornice Kraš i mogućim nepoznatim riječima (reklame, slogan, omot). Nakon pročitano pisma djeca su u manjim grupama izrađivala plakat i vlastite radove. Aktivnost je trajala više od dva sata kako bi se kod djece stvorio osjećaj napora i ulaganja truda kako bi na kraju mogli uočiti vidljivi rezultat rada (vlastite crteže i plakat).

Drugog dana, ispitivač je došao u skupinu i obavijestio djecu kako su osvojila nagradu za svoje radove i uloženi trud: „Javila sam u tvornicu Kraš kako ste marljivo radili na njihovim reklamama. Oni su vas odlučili nagraditi za vaš trud. Sada ćete jedan po jedan, po abecedi, doći u moju sobu po svoju nagradu. Molila bih vas da svatko ponese i svoj rad.“.

Svako bi dijete u sobu ušlo noseći svoj rad koji je napravilo, a ispitivač bi mu rekao: „Evo, tvoja nagrada su tri čokoladice.“. U sobi, na stolu, nalazila se neprozirna kutija s malim otvorom. Na kutiji je bila fotografija djeteta koje prikazuje siromaštvo. Kroz otvor se mogla ubacivati jedna po jedna čokoladica. Pokazujući na kutiju ispitivač je rekao: „Ovdje prikupljamo darove za nesretnu i siromašnu djecu iz jednog vrtića. Ako želiš, možeš pomoći i darovati nešto od svoje nagrade. Odlučiš li tako, stavi čokoladice kroz ovaj otvor u kutiju. Za to vrijeme ja ću pospremiti tvoj rad.“.

Svako je dijete u sobi samo ostalo najviše dvije minute (kao u istraživanju Gabelice Šupljike, 1996). Tijekom te dvije minute dijete se cijelo vrijeme promatralo izvana i bilježilo se koliko je i je li uopće stavilo čokoladicu u kutiju. Osim toga, promatrala se i djetetova reakcija i ponašanje dok je ispitivač bio odsutan. Nakon toga, djeca su se udaljavala od ostatka skupine kako bi se osigurala odvojenost i spriječilo dijeljenje događaja. Sva su djeca bila ispitana isti dan.

Odgovornice nisu znale što će se događati s djecom prilikom odlaska s ispitivačem.

Prije istraživanja provjereno je da se kroz otvor na kutiji ne može vidjeti sadržaj kutije i da se ona ne može otvoriti. Fotografija na kutiji prikazivala je dijete u prevelikoj obući na blatnoj cesti držeći majku za ruku. Slika je preuzeta iz publikacije: Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj, Ured UNICEF-a za Hrvatsku,

Zagreb, 2015. Također, provjereno je i da dijete ne može vidjeti ispitivača nakon odlaska iz sobe.

5. REZULTATI I RASPRAVA

5.1. Bihevioralna mjera altruizma kod djece (darivanje čokoladica)

Altruističko ponašanje iskazano je brojem darovanih čokoladica (količina davanja). Djeca su za nagradu dobila svako po tri čokoladice koje su potom mogla darivati drugom nepoznatom djetetu ili ostaviti sebi. Djeca su sama odlučivala hoće li i koliko čokoladica će darivati.

Tablica 1.

Čestina davanja (darivanja) čokoladica nepoznatom primatelju

broj darovanih čokoladica	ukupno		dječaci		djevojčice	
	f	%	f	%	f	%
0	3	15	1	5	2	10
1	11	55	9	45	2	10
2	2	10	2	10	0	0
3	4	20	2	10	2	10
ukupno	20	100	14	70	6	30

Budući da je djetetova nagrada iznosila tri čokoladice ono je moglo ne dati ni jednu čokoladicu, dati jednu, dvije ili sve tri čokoladice.

Rezultati u Tablici 1 pokazuju da je dano ukupno 27 čokoladica što iznosi 45% od ukupno 60 primljenih čokoladica u cijelom uzorku. Svega troje djece nije dalo ni jednu čokoladicu, a četvero djece je dalo sve tri čokoladice. U prosjeku djeca su dala jednu čokoladicu ($M=1.35$; $SD=.98$) te je ujedno i najveći broj djece dalo jednu čokoladicu ($Mod=1$), odnosno njih 85% je dalo barem jednu čokoladicu.

Testiranje značajnosti razlika između dječaka i djevojčica u davanju čokoladica pokazalo je da se ispitani dječaci i djevojčice ne razlikuju značajno u davanju čokoladica

nepoznatom djetetu ($\chi^2=4.271$, $df=3$, $p=.962$), odnosno da su prema testiranoj bihevioralnoj mjeri podjednako altruistični. Dječaci ($M=1.36$, $SD=0.84$) i djevojčice ($M=1.33$, $SD=1.37$) su u prosjeku dali jednu čokoladicu.

Tablica 2.

Čestina davanja (darivanja) čokoladica nepoznatom primatelju (Gabelica Šupljika, 1996)

broj darovanih čokoladica	ukupno		dječaci		djevojčice	
	f	%	f	%	f	%
0	51	49.5	27	26.2	24	23.3
1	36	35.0	19	18.5	17	16.5
2	8	7.8	7	6.8	1	1.0
3	4	3.9	2	1.9	2	1.9
4	2	1.9	0	0	2	1.9
5	2	1.9	2	1.9	0	0
Ukupno	103	100	57	55.3	46	44.7

Usporedili smo dobivene rezultate ovog istraživanja s rezultatima u istraživanju Gabelice Šupljike (1996). U njenom istraživanju djeca su za nagradu dobila 5 čokoladica te je u prosjeku dano manje od jedne čokoladice ($M=0.80$; $SD=1.09$) tj. 15.92% od ukupno primljenih čokoladica. Originalni rezultati prethodnog istraživanja prikazani su u Tablici 2. Za potrebe usporedbe stavljena je kategorija 3 i više čokoladica koja je obuhvaćala 4 i 5 danih čokoladica te je nanovo izračunata prosječna vrijednost $M=0.74$ uz $SD=0.91$.

Test za testiranje razlika pokazao je statistički značajnu razliku između prvog i drugog istraživanja ($t=2.72$, $df=121$, $p>.01$). U ovom istraživanju su djeca dala značajno više čokoladica za nepoznato dijete nego u istraživanju Gabelice Šupljike. Dječaci u ovom istraživanju ($M=1.36$, $SD=0.84$) su u odnosu na dječake iz prethodnog istraživanja ($M=0.84$, $SD=0.92$) darovali značajno više čokoladica ($t=2.099$, $df=69$, $p<.05$) dok se kod djevojčica ta razlika nije pokazala statistički značajnom ($t=0.885$, $df=52$, $p=.380$)

5.2. Procjena odgojiteljica o čestini prosocijalnog ponašanja djece

Altruistično ponašanje svakog od dvadesetoro ispitanе djece je procijenjeno od strane dvije odgojiteljice uz pomoć Skale za procjenu agresivnog i prosocijalnog ponašanja kod djece (Žužul i Vlahović-Štetić, 1989, 1992). Budući da su autorska prava za Skalu zaštićena, prikazat će se deskriptivna statistika za redni broj čestica koje se odnose na čestinu prosocijalnog ponašanja. Svaka čestica je procjenjivana na skali od pet stupnjeva (1-nikad se tako ne ponaša; 5-uvijek se tako ponaša) (v. Instrumenti)

Tablica 3.

Deskriptivna statistika za čestice koje mjere altruizam i za ukupan altruizam te koeficijenti korelacije za procjene altruizma od strane odgojiteljica te broj danih čokolada (bihevioralna mjera altruizma)

	N	minimum	maksimum	M	SD	r
čestica 1.	20	3,50	5,00	4,38	0,48	-,014
čestica 3.	20	2,00	5,00	4,13	0,81	,173
čestica 5.	20	3,00	5,00	4,43	0,54	,247
čestica 7.	20	3,00	5,00	4,63	0,46	-,044
čestica 9.	20	3,00	5,00	4,43	0,47	,003
čestica 11.	20	3,00	5,00	4,13	0,53	,112
čestica 13.	20	3,00	5,00	4,08	0,61	,215
čestica 15.	20	3,00	5,00	4,28	0,55	,056
čestica 17.	20	2,50	4,50	3,70	0,62	-,035
čestica 19.	20	2,00	3,00	2,53	0,30	-,031
Ukupan altruizam	20	30,00	47.50	40,68	4,41	,100

Prema aritmetičkim sredinama za svih deset čestica, odnosno indikatora prosocijalnog ponašanja djece vidljivo je da odgojiteljice procjenjuju da se prosocijalna ponašanja javljaju ponekad, često ili gotovo uvijek

U Tablici 3 vidljivo je kako odgojiteljice procjenjuju da djeca našeg uzorka najčešće čuvaju svoje igračke jednako kao i vlastite (M=4.63), zatim slijedi suosjećanje s djecom koja su teško bolesna ili napuštena (M=4.43) te žaljenje ako se neko dijete ozljeđi u igri (M=4.43). Najniži rang s obzirom na aritmetičke sredine je suosjećanje s

djecom koja su kažnjena ($M=2.53$) iako i to pripada kategoriji rijetkog do povremenog ponašanja.

Rezultati razlika u procjenama ukupnog altruizma između dječaka i djevojčica su na granici značajnosti ($t=-2.097$, $df=18$, $p=.05$) u prilog većeg prosocijalnog ponašanja djevojčica. No u daljnjim analizama utvrđene su spolne razlike u četiri čestice (od mogućih deset) prosocijalnog ponašanja. Djevojčice se značajno više vesele kad drugo dijete dobije novu stvar ($t=-2.264$, $df=18$, $p<.05$), više dijele svoje stvari ($t=-2.233$, $df=18$, $p<.05$), drago im je kada netko drugo dijete pobijedi u nekoj igri ($t=-2.510$, $df=18$, $p<.05$), te više suosjećaju s djecom koja su kažnjena ($t=-2.448$, $df=18$, $p<.05$) u odnosu na dječake.

Tablica 4.

Odgojiteljske procjene čestine pojavljivanja prosocijalnog ponašanja u tri različita istraživanja

odgojiteljske procjene	ukupno		dječaci		djevojčice	
	M	SD	M	SD	M	SD
Vukelić (2018)	40,68	4,41	39.43	4.24	43.58	3.54
Gabelica Šupljika (1996)	37.39	6.96	35.84	7.33	39.31	5.99
Norme (1994)	37.03	7,55	34.55	7.68	38.51	7.42

Kako bi vidjeli kakvo je prosocijalno ponašanje ispitanog uzorka djece u odnosu na rezultate istraživanja Gabelice Šupljike (1996) te u odnosu na norme (Vlahović-Štetić, 1994), provedena je analiza varijance (Tablica 4.). Rezultati su pokazali da nema značajnih razlika u procjenama odgojiteljica nekada i sada kao ni u odnosu na norme ($F=2.424$, $df=2$, $p=.089$). Čestina pojavljivanja altruizma kod djevojčica je ista u prethodnom istraživanju, u normama kao i u ovom istraživanju. No čestina pojavljivanja altruizma kod dječaka je značajno različita ($F=3.453$, $df=2$, $p=.032$). Odgojiteljice u ovom istraživanju procjenjuju da su dječaci altruističniji nego što je to bilo kada su

rađene norme (1994). Ove rezultate je nužno interpretirati s oprezom budući da je zbog nedostupnosti sirovih podataka rađena parametrijska statistika, a uzorci ispitanika se izrazito razlikuju (N1= 20, N2=103, N3=1147).

U Tablici 3. prikazani su koeficijenti korelacija za indikatore i ukupan altruizam procjenjivan od strane odgojiteljica i bihevioralne mjere altruizma kod djece izražene brojem čokoladica koje su djeca darivala nepoznatom primatelji. Rezultati pokazuju da između bihevioralnog i procjenjivanog altruizma nema značajne povezanosti.

5.3. Upitnik za odgojiteljice o prosocijalnom ponašanju

Odgojiteljica 1

1. Koliko često kod djece potičete prosocijalno ponašanje? Na koji način?

„Svaka prilika, komunikacija, igra se koristi da djecu potaknem na takva ponašanja. Kroz razgovor, igru, primjere u igri s djecom. Isto tako, osmišljavajući sredstva za igru i vlastitim primjerom.“

2. Smatrate li to važnim? Zašto?

„Izuzetno je važno u ovoj dobi raditi na tom segmentu jer u daljnjem tijeku djetetova života to igra važnu ulogu u snalaženju s novim prostorima, ljudima i prijateljima.“

3. Imate li što za dodati?

„Trebali bi što više raditi na informiranju roditelja što je poželjno u toj dobi; na koji način da pomognu svojoj djeci te da traže pomoć ako primijete teškoće u tom segmentu djetetovog ponašanja.“

Odgojiteljica 2

1. Koliko često kod djece potičete prosocijalno ponašanje? Na koji način?

„Takvo ponašanje potičem svakodnevno jer smatram da je empatija jako važna. Nažalost, takva su vremena gdje se osjeća sve veća emocionalna udaljenost među ljudima/djecom.“

2. Smatrate li to važnim? Zašto?

„Važno mi je da djeca usvoje osjećaje prema drugima i da se ponašaju prema drugima onako kako bi voljeli da se drugi ponašaju prema njima. Važno mi je da u mojoj grupi nisu djeca koja nemaju osjećaj sućuti i poštovanja prema ostalima oko sebe.“

Iz ovih upitnika koji su ispunjavale odgojiteljice može se primijetiti osviještenost o važnosti prosocijalnog ponašanja i kako takvo ponašanje kod djece iz svoje skupine potiču svakodnevno, uz to naglašavajući koliko im je važno razvijati empatiju kod djece. Ističu važnost poticanja takvog ponašanja kako bi djeca mogla normalno funkcionirati u kasnijim razdobljima života. Osim spomenutog, smatraju da je važno osvijestiti i roditelje o ponašanjima koja su poželjna u određenoj životnoj dobi njihovog djeteta. Važno je i da roditelji znaju kako pomoći svojoj djeci ili gdje mogu potražiti pomoć ako primijete teškoće u pogledu ove vrste ponašanja.

5.4. Završna rasprava

U ovom istraživanju na uzorku šestogodišnje djece koja pohađaju vrtić utvrđena je mala čestina prosocijalnog ponašanja u situaciji u kojoj se takvo ponašanje potiče. Ovo istraživanje rađeno je prema istraživanju Gabelice Šupljike (1996), međutim, obuhvaćen je manji uzorak djece.

Slabu pojavnost prosocijalnog ponašanja možemo protumačiti na temelju dobi ispitanika. U svim navedenim istraživanjima (Bar-Tal, Raviv i Leiser, 1980; Brajša-Žganec i Slunjski, 2007; Guttman, Bar-Tal i Leiser, 1985; Raviv, Bar-Tal i Lewis-Levin, 1980; Rukavina, 2015) primjećuje se da su starija djeca prosocijalnija nego djeca mlađe dobi. U prilog tome govori i istraživanje Bar-Tal, Korenfeld i Raviv (1985) koji ističu razvoja određenih vještina za sposobnost prosocijalnog djelovanja. U te vještine ubrajaju sposobnost razmatranja različitih perspektiva te sposobnost djelovanja u skladu s visokim moralnim načelima koje se razvijaju u kasnijim fazama djetetova života.

Drugi problem kojim se ovo istraživanje bavilo bio je utvrditi postoje li razlike u pojavljivanju prosocijalnog ponašanja između djevojčica i dječaka. Budući da većina dosadašnjih istraživanja potvrđuju vjerovanje kako se djevojčice i dječaci razlikuju u

sklonosti prosocijalnom ponašanju i to u korist djevojčica (Brajša-Žganec i Slunjski, 2007; Grgić, Babić Čikeš i Ružević, 2014; Keresteš, 2006; Ostojić, 2018; Rubić, 2013; Rukavina, 2015; Veža, 2006;) pretpostavljeno je kako će i u ovom istraživanju biti djevojčice prosocijalnije.

Međutim, prema bihevioralnoj procjeni, rezultati ovog istraživanja prikazuju kako nema razlike u prosocijalnom ponašanju između djevojčica i dječaka, u prosjeku i djevojčice i dječaci su dali 1 čokoladicu. Rezultati ovog istraživanja razlikuju se od istraživanja Gabelice Šupljike (1996). Djeca su u ovom istraživanju u prosjeku davala više čokoladica nego djeca iz istraživanja Gabelice Šipljike. Između djevojčica nema statistički značajne razlike, međutim, kod dječaka je zamijećena razlika. U ovom istraživanju dječaci su davali više čokoladica nego u prijašnjem istraživanju.

Posljednji problem kojim se bavilo ovo istraživanje bio je provjeriti postoji li povezanost između prosocijalnog ponašanja djece procjenjenog od odgojiteljica i onog prikazanog u eksperimentalnoj situaciji. Utvrđeno je kako ne postoji značajna povezanost između bihevioralnog i procjenjivanog altruizma.

Procjene odgojiteljica između dječaka i djevojčica na granici su značajnosti u prilog većeg prosocijalnog ponašanja djevojčica. Međutim, dječaci su procijenjeni puno više prosocijalnijima u odnosu na norme (1994) i u istraživanju Gabelice Šupljike (1996). Prvenstveno, treba naglasiti da se uzorak ispitanika bitno razlikuje. Ovakvi rezultati mogu se protumačiti manjom izraženošću spolnih uloga nego prije. Moguće je kako danas spolne uloge nemaju toliki utjecaj u odgoju djece. Roditeljima i odgojiteljima one više nisu toliko bitne i sve se više radi na ukidanju razlika između spolova. Također, možemo pretpostaviti kako se dječake u današnje vrijeme ne odgaja u uvjerenju kako je slabost pokazati emocije ili pomoći već kako je takvo ponašanje poželjno, kako kod djevojčica, tako i kod dječaka.

6. KAKO ŠTO VIŠE POTAKNUTI POMAGANJE?

Socijalni psiholozi na pitanje zašto ljudi pomažu ističu važnost teorija socijalne razmjene iz koje proizlazi kako će se ljudi odlučiti pomoći nekome samo ako procijene da će dobitak od tog pomaganja biti veći od gubitka. Oni tvrde kako ne postoji stvarni altruizam, već da ljudi pomažu ako je to u njihovom interesu (Aronson i sur., 2005).

Postoji i pristup koji objašnjava zašto se ljudi ponašaju prosocijalno i pomažu drugima. Hipoteza empatija – altruizam govori o tome kako u nekim uvjetima snažni osjećaj empatije utječe na to da suosjećamo sa žrtvom te taj osjećaj potiče nesebično djelovanje. To jest, u takvoj situaciji osoba će pomoći drugoj osobi bez razmišljanja ima li ona veću korist ili štetu od pomaganja (Aronson i sur., 2005).

Često se govori i potiče ljude da drugima ne činimo što ne bi željeli da netko nama čini. Međutim, ne žele svi ljudi uvijek pomoć. Ponekad kada ljudi prihvate nečiju pomoć, misle kako ih njihovi pomagači smatraju glupima i nesposobnima. Budući da se ne žele izlagati takvim osjećajima radije ne pokazuju da im je pomoć potrebna, premda to značilo da možda u nečemu neće uspjeti (Aronson i sur., 2005).

Postoje dokazi koji upućuju na to da ako osoba ima svijest o preprekama pomaganja u opasnosti, da je veća vjerojatnost kako će ta osoba pomagati unesrećenima. Naime, ako samo slušamo o mogućim preprekama pomaganja, u kritičnim situacijama moguće je da ćemo se toga sjetiti i prevladati vlastite prepreke te djelovati prosocijalno (Aronson i sur., 2005).

Osim pomaganja u kritičnim situacijama, prosocijalno ponašanje očituje se volontiranjem ili društvenim radom. Iako se u današnje vrijeme mnogo ljudi uključilo u volontiranje, oni su i dalje u manjini. Postavlja se pitanje kako potaknuti ljude na volontiranje i na dugoročnije pomaganje. Neke ustanove, za svoje članove, uvode zahtjeve za uključivanje u društveni rad. Tu se ubrajaju neke srednje škole, fakulteti, ali i tvrtke (Aronson i sur., 2005).

Na ovaj način osigurao se veći broj ljudi koji mogu pomagati ustanovama kojima je pomoć potrebna. No, postavlja se pitanje kako ovo „prisilno volontiranje“ utječe na

motivaciju ljudi koji u tome sudjeluju. Neke organizacije tvrde kako će na ovaj način samo još više potaknuti i povećati želju za volontiranjem. Osobe će ostati volontirati i baviti će se društvenim radom čak i ako prestanu pohađati ili raditi u određenoj organizaciji koja ih je u volontiranje uvela (Aronson i sur., 2005).

Suprotno, ovim načinom moguće je da će ljudi smatrati kako volontiraju zbog vanjskih zahtjeva. To dovodi do situacije da će oni u budućnosti volontirati jedino ako to netko od njih zatraži, odnosno ako ponovno budu pod „prisilom“. Ljudi u ovakvoj situaciji zaborave unutarnje motive (ljubav prema volonterskom radu, tj. želja da se nekome pomogne) i vođeni su samo vanjskim motivima i zahtjevima (Aronson i sur., 2005).

Zbog toga, organizacije se upozorava na oprez i umjerenu strogoću sa zahtjevima o volontiranju i društvenom radu. Ako se ljude prisiljava na volontiranje dolazi do manjeg odaziva na volontiranje kada to više nisu „prisiljeni“ raditi. Suprotno tome, kada se ljudi omogući izbor, volontirati ili ne volontirati, a oni samovoljno odaberu volontiranje povećava se njihovo zadovoljstvo i želja za time (Aronson i sur., 2005).

7. ZAKLJUČAK

Ovaj rad prikazuje rezultate ispitivanja prosocijalnog ponašanja kod djece predškolske dobi u jednom vrtiću u Zagrebu. Istraživanje je rađeno po uzoru na istraživanje Gabelice Šupljike (1996) s namjerom usporedbe rezultata. Uzorak istraživanja činilo je 20 djece iz jedne predškolske skupine.

Rezultati pokazuju kako su djeca prosječno davala po jednu čokoladicu. Isti broj čokoladica dao je i najveći broj djece. Statističkom obradom je utvrđeno kako ovim istraživanjem nije uočena razlika u spolu te su sva djeca procijenjena jednako altruistična. Za razliku od rezultata Gabelice Šupljike čija su djeca davala manje čokoladica. Razlika je statistički značajna pri usporedbi dječaka iz ova dva istraživanja, dok kod djevojčica statističke razlike nema.

Analizom rezultata utvrđeno je kako su odgojiteljice procijenjenile da su djeca najviše altruistična u situacijama da tuđe igračke čuvaju jednako kao i vlastite. Nešto slabiji rezultati dobiveni su u situacijama kada djeca suosjećaju s djecom koja su teško bolesna, napuštena ili ako im se dogodila neka nesreća te ako se neko dijete ozlijedilo u igri. Zatim slijede situacije kada posuđuju svoje igračke drugoj djeci, vršenje neke radnje ukoliko ga drugo dijete to zamoli, pomaganje drugoj djeci te iskazivanje veselja kada drugo dijete dobije novu igračku ili komad odjeće. U situacijama dijeljenja bombona ili slatkiša s drugom djecom i situaciji da djetetu bude drago kada netko drugi pobijedi u nekoj igri odgojiteljice su procijenile altruistično ponašanje povremenim do čestim. Najrjeđe su altruistično ponašanje procijenile u situaciji suosjećanja s djecom koja su kažnjena, međutim, i ta situacija spada u kategoriju rijetkog do povremenog ponašanja.

Iako su rezultati razlika u procjenama ukupnog altruizma između dječaka i djevojčica su na granici značajnosti, u daljnjim analizama utvrđene su spolne razlike u četiri indikatora (od mogućih deset) prosocijalnog ponašanja. Djevojčice se značajno više vesele kad drugo dijete dobije novu stvar, više dijele svoje stvari, drago im je kada netko drugo dijete pobijedi u nekoj igri te više suosjećaju s djecom koja su kažnjena u odnosu na dječake.

U ovom istraživanju zamijećene su razlike u odnosu na norme i na istraživanje Gabelice Šupljike (1996) u procjeni prosocijalnog ponašanja kod dječaka. Dječaci su procijenjeni prosocijalnijima nego prije, dok kod djevojčica nema statistični značajne razlike.

Usporedbom procjena odgojiteljica i rezultata dobivenih u eksperimentalnoj situaciji nije zabilježena značajna povezanost.

Također, iz upitnika koji su ispunjavale odgojiteljice može se vidjeti koliko su odgojiteljice osviještene te koliko često i na koji način potiču kod djece prosocijalno ponašanje stalno naglašavajući koliki utjecaj ono ima na kasniji razvoj i život samog djeteta.

8. LITERATURA

1. Ajduković, M., Rajhvajn Bulat, L., Sladović Franz, B. (2008). Agresivno i prosocijalno ponašanje djece u dječjim domovima. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (2), 185-213.
2. Aronson, E., Wilson, T. D., Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate d.o.o.
3. Bar-Tal, D., Raviv, A., Leiser, T. (1980). The development of altruistic behavior: Empirical evidence. *Developmental Psychology*, 16 (5), 516-524.
4. Bar-Tal, D., Korenfeld, D., Raviv, A. (1985). Relationships between the development of helping behavior and the development of cognition, social perspective, and moral judgment. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 111 (1), 23-40.
5. Brajša-Žganec, A., Slunjski, E. (2007). Socioemocionalni razvoj u predškolskoj dobi: povezanost razumijevanja emocija i prosocijalnoga ponašanja. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16 (3 (89)), 477-496.
6. Gabelica Šupljika, M. (1996). *Prosocijalno ponašanje djece predškolske dobi i neke karakteristike njihovim roditelja*. Neobjavljen magistarski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
7. Grgić, N., Babić Čikeš, A., Ručević, S. (2014). Emocionalna inteligencija, agresivno i prosocijalno ponašanje učenika rane adolescentske dobi. *Život i škola, LX* (32), 43-58.
8. Guttman, J., Bar-Tal, D., Leiser, P. (1985). The effect of various reward situations of children's helping behavior. *Educational Psychology: An International Journal of Experimental Educational Psychology*, 5, 65-71.
9. Hicela, I., Sindik, J. (2008). Povezanost empatije i mašte odgojitelja s nekim karakteristikama ponašanja i igre predškolskog djeteta. *Magistra Iadertina*, 3 (1), 21-38.
10. Hicela, I., Sindik, J. (2011). Razlike u prosocijalnom i agresivnom ponašanju djece predškolske dobi, ovisno o učestalosti djetetove interakcije s lutkom. *Paediatrica Croatica*, 55 (1), 27-33.

11. Keresteš, G. (2006). Mjerenje agresivnog i prosocijalnog ponašanja školske djece: usporedba procjena različitih procjenjivača. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 15 (1-2 (81-82)), 241-264.
12. Ostojić, I. (2018). *Prosocijalno i agresivno ponašanje i zadovoljstvo školom i odnosima kod učenika osnovne škole*. Neobjavljen diplomski rad. Zagreb: Odsjek za učiteljske studije Učiteljskog fakulteta u Zagrebu.
13. Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Zagreb: Alinea.
14. Raviv, A., Bar-Tal, D., & Lewis-Levin, T. (1980). Motivations for donation behavior by boys of three different ages. *Child Development*, 51 (2), 610-613.
15. Rubić, M. (2013). *Odnos samopoimanja, agresivnosti i prosocijalnog ponašanja*. Neobjavljen diplomski rad. Osijek: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku. Na adresi: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:015992>.
16. Rukavina, J. (2015). *Prosocijalno i agresivno ponašanje djece tipičnog razvoja u integracijskim skupinama*. Neobjavljen diplomski rad. Rijeka: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Rijeci. Na adresi: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:186:452730>.
17. Starc, B., Čudina-Obradović, M., Pleša, A., Profaca, B., Letica, M. (2004). Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi: Priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
18. Špelić, A., Zuliani, Đ. i Milošević, I. (2013). Prosocijalnost i empatija u kontekstu integracijskih razreda. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49 (1), 135-150.
19. Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O., Babić, Z. (2015). Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj. Zagreb: UNICEF.
20. Vasta, R., Haith, M. M., & Miller, S. A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
21. Veža, K. (2006). *Povezanost emocionalne empatije, prosocijalnog i agresivnog ponašanja u ranoj adolescenciji*. Neobjavljen diplomski rad. Zagreb: Odsjek za

psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Na adresi:
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/170/1/KatarinaVeza.pdf>.

22. Vlahović-Štetić, V. (1994). *Priručnik za Skalu za procjenu agresivnog i prosocijalnog ponašanja kod djece (PROS/AG)*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

PRILOG

Suglasnost za roditelje

Poštovani roditelji,

molimo suglasnost za sudjelovanje Vašeg djeteta u istraživanju kreativnosti i socioemocionalnog razvoja djece predškolske dobi za potrebe pisanja diplomskog rada.

Podaci iz istraživanja bit će korišteni u znanstvene svrhe. Oni su **tajni i nitko neće imati uvida u njih** osim osobe koja će ih unositi u kompjutor. Nakon toga Vaše podatke neće nitko moći povezati s imenom Vas i Vašeg djeteta.

Ja _____, _____ **suglasan(sna)** sam
da

(popuniti tiskanim slovima)

(potpis)

moje dijete _____, _____,
sudjeluje u

(popuniti tiskanim slovima)

(dobna skupina)

navedenom istraživanju.

Zagreb, svibanj, 2018.

Studentica: Sara Vukelić

Fotografije dječjih radova

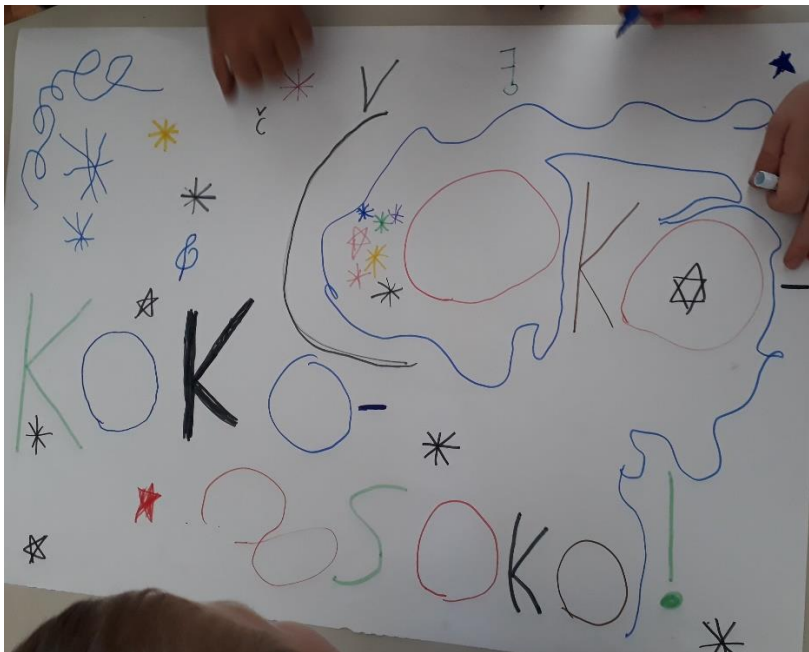
1. Proces izrade plakata

Plakat

Plakat

Slogan

Plakat sa sloganom

2. Individualni radovi

Rad 1

Rad 2

Rad 3

Rad 4

Rad 5

Izjava o samostalnoj izradi rada

Izjavljujem da sam ovaj diplomski rad pod nazivom *Prosocialno ponašanje djece vrtićke dobi* izradila samostalno uz potrebne konzultacije i uporabu navedene literature u akademskoj godini 2017./2018.

Sara Vukelić
